

מה נשתנה

אם נתיישב לאחר סיום ההגדה וננסה לסכם את הנאמר, הרי שאכן קיימנו סיפור יציאת מצרים כדבעי, ולא לחנם אמרנו "נרצה". אולם סביר להניח, שלא ברור לנו די הצורך מה התשובה שקבלנו והשבנו לארבעת הקושיות.

בכל שנה אנו שואלים ושואלים את ארבעת הקושיות הידועות של ליל הסדר - מה נשתנה - ולאחר מכן אומרים את סדר ההגדה. מתחילים בקטע "עבדים היינו" עד הסוף. בכך קיימנו מצות סיפור יציאת מצרים כדבעי, ולא לחנם אמרנו "נרצה". אולם סביר להניח שלא ברור לנו די הצורך מה התשובה שקבלנו והשבנו לארבעת הקושיות. כשנפתח את ספרי ההגדות לחפש ולהתבונן בדברים, נראה שהראשונים והאחרונים התקשו בנושא זה, והרבה הסברים נאמרו על ידם כפי שנראה להלן, ועיקר ההתמקדות היא בשאלת הטיבולים. בהגדה של פסח "ארזי הלבנון" מובא, שהגרש"ז אויערבך זצ"ל סיפר שבילדותו הלך עם אביו הגרר"ל זצ"ל לכותל המערבי ופגשו את הגרר"ח זוננפלד זצ"ל, אביו של הגרש"ז הציגו בפני הגרר"ח. שאלו הגרר"ח זצ"ל: האם שאלת את הדי' קושיות? וענה הן. הוסיף ושאלו: ומה ענה לך אבא על השאלה מדוע מטבילין שתי פעמים? וכשסיפר זאת הוסיף ואמר: אמנם האב עונה על כל ארבע הקושיות תירוץ אחד האמור ליישב הכל: "עבדים היינו לפרעה במצרים" אבל אם הבן פיקח צריך לשוב ולשאל היאך מתיישבת בכך כל הקושיות? שהרי למעשה צריך היה להסביר מעצמו כל זאת, דבר דיבור על אופניו, אבל הואיל ובהרצאת דברים גרידא נקלטים הדברים בשטחיות, לפיכך תקנו שיעשו ע"י המחשת דברים בשינויים השונים ובדרך של שאלה ותשובה, ומכאן יובן שלא השאלה עיקר אלא התשובה, אלא שנשאלו השאלות מעוררות העניין כדי להדגיש את התשובה.

הסברו של הרשב"ץ

הסברו של הרשב"ץ הוא: "עבדים היינו" זאת היא תשובה לבן חכם השואל "מה העדות והחוקים והמשפטים". וכיון שהיינו עבדים והוציאנו מעבדות, נצטוונו לאכול לחם עוני, כלשון הכתוב "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחזון יד גרשונו ממצרים ולא יכולנו להתממה ולהחמיץ העיסה וכו'. ועל זה אמר הכתוב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים" באכילת לחם עוני, והוא טעם איסור חמץ, לזכור סיבת ההצלה שהיתה בחזון יד. וטעם המרור ידוע מהעבדות, כדכתי' "וימררו את חיהם". וטעם השני טיבולין אשר שאל אין צריך לתת לו טעם, כי הוא מבין כי מפני זה נתעורר לשאול, וכששאל נתברר לו הטעם. וטעם ההסיבה ידוע מפני החירות שזכר בפסוק "ויוצאנו ה' ממצרים ביד חזקה" וגו'.

פירושו של המהר"ל

בספר חג המצות מהרה"ג ר' יצחק מאיר ליברמן, מביא בשם המהר"ל מפראג ז"ל בהגדה לשון למודים (דף מ"ט) כתב יש מקשים דלא נמצאת תשובה להשאלות של מה נשתנה, ובשביל כך פרשו דברים רחוקים מן האמת, וכל זה אינו קושיא, דוודאי התשובה היא בסוף המאמר שמשיב על פסח מצה ומרור כאשר מגיע לשם. אבל "עבדים היינו" הוא תחילת הסיפור, וכן על שאנו מסובין משיב, כאילו הוא יצא ממצרים וכו', ומפני שיראה עצמו כאילו הוא יצא ממצרים יש לעשות הסיבה שנראה בן חורין ועל הכל משיב כראוי עכ"ל.

פירושו של השבלי הלקט

דומה הוא הסברו של המהר"ל לדעת שבלי הלקט, שפי' "עבדים היינו לפרעה במצרים" וכו' היא תשובת ההסיבה לבד שיצאנו מעבדות לחירות, וההסיבה היא סימן לבני חורין, ולפי שהיא זקוקה לכל השאלות משיבין עליה תחילה, ותשובת השאלות האחרות בסוף ההגדה: רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו: פסח מצה ומרור. מפרש והולך: פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבת המקדש קיים - על שום מה? וכן למצה וכן למרור, תדע לך שהוא כן כדאמרין התם אמר ליה רב נחמן לדרי עבדיה: עבדא דשבקיה מריה לבר חורין, ויהיב ליה שהבא וכספא, מאי בעי למעבד ליה? אמר ליה: צריך לאודויה ליה ולשבחיה! אמר ליה: פטרותן ממימר מה נשתנה.

המהלך של האברבנאל

לשר הגדול דון יצחק אברבנאל, בפני זבחי צדק מהלך אחר. בתחילה הוא מסביר את ארבעת הקושיות באופן אחר ממה שאנו מפרשים בפשטות, ולאחר מכן לפי אותו פירוש, מוסברים התיורצים: מה נשתנה וכו' ונראה לי שאין השאלה הזאת - מה נשתנה - מה שאמרו בפסחים שיעשו בעקירת הקערה כדי שישאלו התינוקות, כי אותה השאלה לא סידרו אותה חז"ל בכתב, ודי שמפי עוללים ויונקים נשמע "מה זאת" ואז אב לבנים יודיע עניין יציאת מצרים. אמנם נשאלה הזאת מה נשתנה כוללת לכל אדם, שאם אין נערים ותינוקות לשאל אז נער וזקן יחדיו נושאים ונותנים בדבר וכמו שאמרו חז"ל: ת"ח - בניו שואלים אותו ואם לא - אשתו שואלת ואם לאו - הוא שואל לעצמו.

ועניין השאלה הזאת הוא, שהשואל רואה בלילה הזה שאנו עושים דברים המורים על היותנו בני חורין, בני מלכים שרים ויועצי ארץ, ונעשה דברים אחרים המורים בהפך על היותנו עבדים, נכנעים, בזויים ושפלים, כי הנה בכל הלילות אין אנו חייבים לטבל אפילו פעם אחת והלילה הזה אנו מטבילין בחובה שתי פעמים או אין אנו נוהגין לטבל קודם הסעודה, והלילה הזה שתי פעמים וזה מורה על היותנו בני חורין ושרים ונדיבי עם, כיון שאנו אוכלין המאכל עם תיקוני הטבולים, כי זהו דרך השרים אוכלים מעדנים. ומצד אחר יראה ההיפך, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ או מצה, כל אדם כפי רצונו מבלי חיוב, והלילה הזה - כולו מצה, בחיוב. וזה בלי ספק מורה על העבדות, שהמצה היא לחם עוני ומאכל העבדים העמלים כמו שזכר.

ובזה הדרך עצמו אנו אוכלים בכל הלילות שאר ירקות בתבשיל מרוקח ובפת, ובלילה הזה - כולו מרור, ר"ל מרור כמו שהוא חי לא מבושל ובליל פת, וזה ג"כ סימן עבדות ועניות. עוד נעשה בהיפך זה שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין, והלילה הזה כולנו מסובין וזה מורה על היותנו בני חורין, כיון שאנחנו כקטן כגדול אוכלים בהסיבה בכבוד גדול. לפי"ז יש לנו בלילה הזה שני דברים אחרים שהם מורים על החירות, והם הטיבול וההסיבה, והוא דבר זר שנעשה בלילה אחת דברים הפכיים בהוראתם, ולפי שעל פי שנים עדים יקום דבר - הביא על העבדות שני העדים הם ועל החירות השנים האחרים, וכו'.

"עבדים היינו" וזהי תשובת השאלה "מה נשתנה", על מה ששאל השואל למה בלילה הזה נעשה דברים מורים על העבדות ודברים מורים על החירות. הדברים המורים על העבדות ובלילה הזה בסופו הוציאנו ה"א משם והיינו בני חורין, לכן נעשה אותם הדברים המורים על החירות, ולפי שהלילה הזה משונה בדברים הפכיים לזכרון העבדות והחירות. והתשובה הזאת מספקת וכוללת לכל חלקי השאלה, ולכן לא נתן כאן טעם המרור משום "וימררו את חייהם" כי לא בא לתת טעם למצות מצה או מרור כי אם להפכיות הפעולות וכו'.

פירושו של ר"י אלגזי

בהגדה של פסח "מגיד דבריו ליעקב" מהר"י אלגזי ישנה אריכות דברים בנושא:

על השאלה של ההסיבה התשובה "עבדים היינו ויוציאונו מעבדות לחירות" כי על כן כולנו מסובין דרך בני חורין.

על שאלת הטיבולים, שעצם השאלה היא מדוע בליל פסח החיוב על האב לשנות כדי לעורר את בנו - לנו ולבנינו עד עולם - יותר משאר הרגלים, והתשובה היא עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאונו ה"א משם, ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו משועבדים היינו, כלומר כי על כי בו בפרק מועד צאתנו ממצרים אז עת לחננה לעשות שינוי אחר שינוי, כדי שישאלו התינוקות, ולהודיעם עניין יציאת מצרים וכו'.

ושאלת כולו מצה מתפרשת לדידו, שקשה הוא בהלכות הפסח, כי כל האיסורין שבתורה בטלים בששים וחמץ בפסח במשהו. וזה פי הדברים כולו מצה - שלא יהיה בו חמץ כל שהוא ועל זה באה התשובה: ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים וכו' כלומר אילו לא הוציא בו ברגע ההוא והיה שוהה רגע קטן כההוא שיעורא דקיק דאות ה' דמצה, דאותיות דמצה וחמץ שוין, ואין ביניהם אלא שיעורא דקיק, לרמוז על עצם הנס הנפלא שאילו לא הוציא באותו רגע עדיין אנו ובנינו וכו', ועל כן זכר לזה חמץ בפסח במשהו.

הלילה הזה כולו מרור ירצה לומר שאם כי ידע שטעם שברור במרור טפי מבשאר ירקות הוא מפני כי חזרת תחילתה רך וסופה קשה, כך מצרים תחילתה רך וסופה קשה, מ"מ חכם שואל לעצמו מה יתן ומה יוסיף הוראה זו לנו, מה שעינו המצרים תחילה בפה רך ולבסוף בפריכה? והתשובה היא עבדים היינו וכו', ואילו לא הוציא וכו' על דרך הנזכר למעלה, שאילו היו שוהין עוד רגע היו נשקעים שמה וכו' וע"כ בא הזכר בחזרת, זכר למה שהיה תחילת בפה רך היו להפליא הפלא ופלא, דאם כי בתחילה העבדות ע"ז ברצון בפה רך שלא באונס והיו חייבים, עם כל זה האלוקים גמלם ברוב רחמיו וכו' וירא און ולא יתבונן וכו' והוא הנרצה ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים וכו' ירצה אילו לא הוציא מיד תוך זמנם ביני ובנינו היו מצרים נותנין לב לשוב לעבוד בהם בפה רך כאשר מתחילה ואז נשקענו במשך ארבע מאות שנה וכו' וע"כ בחרו זכר לנס במרור שתחילתו רך וסופו קשה כי בזה היו לנס שלא הניח השם רוחם לחזור לעבוד בהם בפה רך, ודנס ולכדם על סופם קשה.

דרושו של החתם סופר

החתם סופר מסביר: השאלה הראשונה, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה, כוונת השאלה שבכל אכילת קדשים ומנחות שנאכלת מצה איכא למלאות כרסו מחמץ ולאכול מצה של מנחה באחרונה על השביעה וכן בפסח שני והלילה הזה כולו מצה. והתשובה ע"ז מבואר שישראל היו משוקעים במ"ט שערי טומאה ולא היה אפשר להוציאם לאט לאט ממדרגה למדרגה, ע"כ

הגביהם כביכול לשער נ' שבבינה לכן נזכרה יציאת מצרים חמישים פעמים בתורה נגד חמישים שערי בינה וכו' ולכן בשאר הלילות אוכלין חמץ ואח"כ מצה, להורות שהולכים ממדריגה למדריגה תחילה חמץ ולבסוף מצה, משא"כ הלילה הזה שאין במדריגה כ"א ביד חזקה ובזרוע נטויה ולכן כולו מצה.

השאלה השניה בשארי לילות אוכלין שאר ירקות הלילה הזה כולו מרור, פי", שגם בשאר ירקות י"ל דרמו שעבדנו בכל העבודה בשדה, וירק רמו לשכינה הנקראת עלית קי"ר אותיות יר"ק כידוע, ונקראת ירקרק וגימטרי' מו"ת ונקראת חזרת חזיר מיער, והתי' ג"כ כנ"ל, להורות שהגענו עד שערי מות, ואילו היינו שם עוד רגע - ח"ו לא היה תקנה ולא יחי' אחר נפלו, ולכן אוכלים מרור המרמו על מות, ונקראת חזרת חזיר מיער, ונקראת חסה דחס רחמנא עלן ופרקן להורות כנ"ל, וזהו ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו וכו' הרי אנו ובנינו ובי"ב משועבדים היינו לפרעה במצרים.

השאלה השלישית מטבילין ב' פעמים - לשאלה זו לא מצינו תירוץ בדברי חז"ל רק לעשות היכר לתינוקות והכוונה לאותן שלמדו כל השנה בתורה, וידעו עניין פסח ומצה, ולא ישאלו כלום, עושים להם שינוי שלא מצאו בתורה כדי שישאלו ועי"ז נבוא לספר. ועי"ז אמר אפילו כולנו חכמים, יודעים התורה מצוה עלינו לספר ביצי"מ.

השאלה הרביעית - כולנו מסובים - עניינו, כי איך יצויר שביום הזה יהיה כעם ככהן - כולם שוים, לא יכנעו מפני חברו וכן מפני אביו, ואין זה מדרך המוסר. ומובא בסיפור היעב"ץ נציב רומי בירושלים ראה בעת שנכנסו לעבודת הקרבן לא כבדו אפי' לדוד המלך, והשיבו לו כדי להורות שאין גבהות לפני ה' יתברך, ובעבודתו כולנו שווין והכוונה ביום זה דווקא לא ניכר שוע לפני דל, כי אין חכמה וזקנה רק לספר ביצי"מ, ובזה כו"ע שווין קטן וגדול שם הוא, ולכן כולנו מסובין, וזהו כל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח, כמו גדול הדור, ולכן כולנו מסובים.

הסברו של התפוחי חיים

הסברו של התפוחי חיים הוא הסבר למפרשים בפשטות. על שאלת המרור עונה עבדים היינו לפרעה במצרים, ושם וימררו את חיינו, לזכר זה אוכלים מרור ועל שאלת המצה עונה אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו, הוא כמו שפירשו המפרשים אילו לא הוציאם באותו רגע כבר היו משוקעים בשער הני, ולא היו יכולים לצאת לעולם. ולכן הוציאנו בחיפזון, ולא הספיק בצקם להחמיץ, ולזכר זה אוכלים מצה. ועל שאלת מטבילין ומסובין עונה ויוציאנו ה"א משם ביד חזקה, ולזכר הגאולה אנו נוהגים כבני מלכים. ובזמן שביהמ"ק היה קיים היו שואלים גם על הצלי, ועל זה בא התשובה ביד חזקה ובזרוע נטויה שהצלי שבקערה הוא הזרוע.

הגיננו של ברכת השיר

המהרי"ל צינץ זצ"ל - בהגדת ברכת השיר תמה על ניסוח הקושיות הראשונות: אומרים מה נשתנה מכל הלילות, הרי היה די באומרנו מה נשתנה הלילה הזה וכו' שבכל הלילות. ב' למה אמר חמץ ומצה ולא אמר בין חמץ ובין מצה, כמו שאומרים בקושיית הסיבה. ג' איך אמר כולו מצה, שיורה שאינו אוכל שום דבר הרי אוכל בשר ושאר מאכלים כאוות נפשו. ולזה יש לומר עפ"י האמור בגמרי' (פסחים קט"ו) שתחילה אוכל מצה לבד ולא אוכל מרור עימו, משום דמרור דרבנן ומצה דאורייתא ולא יבוא מצה דרבנן ויבטל מצה דאורייתא. וזה השאלה שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה ביחד. הלילה הזה, המצה הזה שאנו אוכלים למצווה, כולו מצה, בלי תערובת אכילת מאכל אחר. אפילו עם מרור אין לאוכלו. וכן כולו מרור - לבד בלי תערובת מצה, שכבר יצא ידי מצה, ולא יבוא מצה שנאכל ברשות ותבטל טעם מרור שהיא מצווה.

הגדתו של הגר"ז סורוצקין

הגר"ז סורוצקין זצ"ל - בהגדת השיר והשבח - תמה מה השאלה הלילה הזה כולו מצה? על השאלה הזו - מדוע אוכלים מצה בליל פסח - כבר נתנה התשובה "כהא לחמא עניא", ולמה שואל הבן "שבכל הלילות אנו אוכלים וכו' הלילה הזה כולו מצה?" ויש לומר שהתשובה וההסבר שנתנו לבן באמירת כהא לחמא עניא, אחרי יחץ שחצינו את המצה האמצעית היה בעיקר על חציית המצה, ואמרנו את הטעם לזה כי אנו אוכלים פרוסה כעני, וכאומרים ז"ל מה עני דרכו בפרוסה (פסחים קט"ו) וטרם השבנו מדוע אנו אוכלים את עצם המצה. ועוד י"ל שהבן שואל למה אנו אוכלים בלילה הזה כולו מצה, דאם משום שאכלו אבותינו במצרים, בהיות עבדים עניים, לחם עוני, היה עלינו לאכול בלילה זה גם מצה וגם חמץ לחם של בני חורין, ובזה היינו מראים גם על סימן העבדות מן העבר וגם על סימן החרות והגאולה וכו'. ועל שאלה זו אנו משיבים לבן השואל מצה זו שאנו אוכלים - על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. לכן המצה היא גם סימן לחרות כמו שהוא סימן לעבדות.

הרב דב לנדאו